

УДК 346.91:347.94(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.67>

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Подцерковний О.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0003-1095-3481
e-mail: opp@ukr.net

Попелюк В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-7415-3996
e-mail: advokat.vp@gmail.com

Подцерковний О., Попелюк В. Щодо використання матеріалів кримінального провадження у господарському процесі.

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесуальних аспектів використання матеріалів кримінального провадження у господарському судочинстві. З огляду на зростаючу кількість справ, у яких перетинаються господарські та кримінально-правові компоненти, акцентована увага на необхідності обережного та обґрунтованого використання доказів, отриманих у межах кримінального процесу, у справах господарської юрисдикції. У роботі аналізуються ключові поняття доказів, допустимості, тягаря доказування, а також порівнюються підходи кримінального та господарського процесу до цих інститутів.

Визначено, що необхідно встановити правові механізми, які б дозволили узгодити використання матеріалів кримінального провадження із відмінними процедурами господарського судочинства, а також попередити використання у господарському процесі передчасних висновків попереднього слідства, що можуть спотворювати завдання господарського судочинства. Зокрема, з огляду на практичну необхідність використання окремих матеріалів кримінального провадження в господарському процесі, доцільним видається нормативне закріплення процесуального механізму витребування господарським судом документів у випадках, коли вони мають істотне значення для вирішення спору на підставі ухвали, яка має бути обов'язковою для розгляду органом досудового розслідування або прокуратурою.

Запропоновано нормативні зміни, зокрема доповнення ст. 81 ГПК України положенням, яке б дозволяло господарському суду витребувати матеріали кримінального провадження з обов'язковим реагуванням з боку органів досудового розслідування, а у разі відмови – передбачити можливість її оскарження.

Особливу увагу приділено проблематиці допустимості доказів, одержаних у порядку КПК України, зокрема без дотримання процедури розголошення відомостей досудового розслідування відповідно до ст. 222 КПК. Автори підкреслюють, що такі порушення не мають автоматично зумовлювати недопустимість доказів, однак повинні враховуватись при їх оцінці за критеріями ГПК України: належності, допустимості, достовірності та достатності.

Окремо обґрунтовано, що протоколи слідчих (розшукових) дій, які не були предметом оцінки у кримінальному провадженні, не можуть визнаватися допустимими доказами без ретельної перевірки їх достовірності у господарському процесі, з огляду на обмежений вплив сторін спору на їх зміст.

Зазначено також на потребу єдності судової практики та доктринального обґрунтування критеріїв допустимості. Висновки статті мають як науково-теоретичне, так і практичне значення для формування послідовного та збалансованого підходу у правозастосуванні.

Ключові слова: докази, доказування, допустимість доказів, матеріали кримінального провадження, протоколи слідчих (розшукових) дій, прокурор, державні інтереси, господарський суд, господарське судочинство.

Podtserkovnyi O., Popeliuk V. On the use of criminal proceedings materials in commercial litigation.

This article is dedicated to a comprehensive examination of the procedural aspects of using materials from criminal proceedings in commercial litigation. In light of the growing number of cases where commercial and criminal law elements intersect, the study emphasizes the need for cautious and well-founded use of evidence obtained within the framework of criminal procedure in matters under commercial jurisdiction. The article analyzes key concepts such as evidence, admissibility, burden of proof, and compares how these institutions are treated in both criminal and commercial proceedings.

It was determined that it is necessary to establish legal mechanisms that would allow the use of criminal proceedings materials to be reconciled with the different procedures of commercial proceedings, as well as to prevent the use in commercial proceedings of premature conclusions of preliminary investigations that may distort the objectives of commercial proceedings. In particular, given the practical necessity of using certain materials of criminal proceedings in commercial proceedings, it seems appropriate to establish a regulatory mechanism for the request of documents by a commercial court in cases where they are essential for resolving a dispute on the basis of a ruling that should be mandatory for consideration by the pre-trial investigation body or the prosecutor's office.

The article proposes legislative amendments, including supplementing Article 81 of the CPCU with a provision enabling commercial courts to request materials from criminal proceedings with a mandatory response from pre-trial investigation bodies, and—should a refusal occur—allowing for an appeal mechanism.

Special attention is given to the issue of admissibility of evidence obtained under the Criminal Procedure Code of Ukraine (CPC), particularly in cases where the procedure for disclosing pre-trial investigation data under Article 222 CPC has not been followed. The authors argue that such procedural violations should not automatically render the evidence inadmissible, but must be considered during its evaluation according to the standards of the Commercial Procedure Code of Ukraine (CPCU): relevance, admissibility, credibility, and sufficiency.

It is also substantiated that records of investigative (search) actions that have not been assessed within criminal proceedings cannot be deemed admissible evidence in commercial litigation without a thorough review of their reliability, given the limited ability of the parties to influence their content. The need for consistency in judicial practice and doctrinal justification of admissibility criteria is emphasized. The conclusions of the article are of both theoretical and practical importance for the development of a consistent and balanced approach to the application of law.

Key words: evidence, burden of proof, admissibility of evidence, materials of criminal proceedings, records of investigative (search) actions, prosecutor, public interest, commercial court, commercial litigation.

Постановка проблеми. Варто вказати, що господарська діяльність охоплює як публічні відносини (державне регулювання), так і приватні відносини (взаємодія між юридичними та фізичними особами на підставі їх волевиявлення). Така багатогранність визначає специфіку господарських спорів, що підлягають розгляду господарськими судами, зокрема у справах щодо публічних закупівель, банкрутства, власності, корпоративних конфліктів тощо.

Завдяки цьому докази в кожній справі надзвичайно різноманітні, що, своєю чергою, зумовлює специфіку підходів до їх збору, оцінки та допустимості. Особливої уваги набувають ситуації, коли правові спори в господарському процесі перетинаються з кримінально-правовими процедурами – наприклад, у випадках порушень фінансової дисципліни, шахрайства чи зловживання повноваженнями. У таких ситуаціях постає питання використання матеріалів кримінального провадження в господарському судочинстві. Це потребує особливо ретельного підходу, оскільки критично важливим є дотримання принципу допустимості доказів – як запоруки законності та обґрунтованості судового рішення.

Стан опрацювання проблематики. В процесуальній науці дослідження доказів і доказування є досить розвиненою. Загальні проблеми доказування у господарському судочинстві досліджували такі вчені, як О.А. Беяневич, В.В. Резнікова, Т.В. Степанова та інші. Науковці і практики, в кримінальному процесі: Ю.П. Аленін, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.Г. Гмирко, В.Я. Дорохов, О.В. Капліна, М.А. Погорецький, М.М. Стоянов та ін.

Попри високий рівень розвитку теорії доказів та доказування в різних процесуальних науках, питання використання матеріалів кримінального провадження у господарському судочинстві залишається недостатньо дослідженим. Брак наукового аналізу у цій сфері ускладнює вироблення одноманітного розуміння того, як узгодити використання матеріалів кримінального провадження із відмінними процедурами господарського судочинства, а також попередити використання у

господарському процесі передчасних висновків попереднього слідства, що можуть спотворювати завдання господарського судочинства, порушувати принципи верховенства права та господарсько-правові презумпції.

Метою статті є з'ясування ролі матеріалів кримінального провадження у господарському судочинстві з метою подолання неясностей, колізій та прогалин у відповідній процесуальній сфері.

Виклад основного матеріалу. Легальне поняття матеріалів кримінального провадження закріплено в статті 317 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), відповідно до якої матеріалами кримінального провадження визнаються документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для кримінального провадження, долучаються до обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою) [1]. Тобто поняття матеріалів кримінального провадження та поняття кримінальної справи, по суті, збігаються.

М. Годованюк зазначає у цьому контексті, що матеріали кримінального провадження (кримінальна справа) за своєю метою є певною процесуальною гарантією захисту учасників, а також являються способами та методами, які учасники кримінального провадження можуть використати задля реалізації своїх прав та законних інтересів [2].

Основною складовою матеріалів кримінального провадження є саме документи. Не менш важливу роль відіграють письмові докази у господарського процесу, в якому основним джерелом встановлення обставин справи виступають договори, акти та інша ділова документація.

Поняття «документ» займає основоположне місце у категоріальній системі документознавства та юриспруденції загалом, оскільки надійно закріплюють інформацію про фактичні обставини дійсності, що є предметом розгляду у певній справі. Більш того документ від інших засобів передачі інформації відрізняє те, що інформація за його допомогою фіксується саме на доступному речовому носії, який можна відносно легко фізично сприйняти. Саме ця властивість забезпечує можливість зберігання, відтворення та перевірки змісту документа незалежно від джерела його створення. Розгорнуто до поняття «документа» підходить В. С. Сезонов, зазначаючи, що у юридичному значенні «документ» – це матеріальний носій інформації, який закріплює події, факти і явища матеріального світу та розумової діяльності людини в певній формі за визначеним стандартом або способом документування та взагалі розуміння цього поняття є необхідним компонентом сучасного стану юридичного правознавства [3, с. 201].

Нормативне визначення поняття документ міститься в статті 1 Закону України «Про інформацію», де документ визначено як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [4]. Звертає на себе увагу, що це поняття є неточним з погляди юриспруденції – зонайменше не передбачає електронний документ, що не може вважатися матеріальним носієм.

При цьому важливо враховувати, що документ для того, аби фіксувати письмову, графічну чи іншу інформацію, яка має значення для вирішення спору і може бути використана в судовому провадженні. На відміну від інших доказів (таких як речові докази, показання свідків, висновки експертів чи аудіо-відеозаписи), документи характеризуються фіксованою формою подання інформації, сталістю змісту, можливістю перевірки походження та відповідності встановленим вимогам щодо оформлення. Саме ці ознаки дозволяють виділити документи як самостійну і відносно стабільну форму доказів, яка має первісне застосування, зокрема у господарському судочинстві.

Відповідно до статті 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Отже, документ в кримінальному провадженні містить в собі зафіксовану певним чином інформацію та складається уповноваженою особою на підставі чинного КПК України, в результаті виконання цією особою покладених на неї обов'язків, а саме: здійснення процесуальних дій або прийняття певних рішень у кримінальному провадженні з обов'язковою фіксацією про хід цієї діяльності.

Нормативне закріплення доказів в кримінальному провадженні міститься в частині 1 статті 84 чинного КПК України, де зазначається, що доказами являються фактичні дані, які були отримані з дотриманням процесуального закону тобто є допустимими, на підставі яких сторона обвинувачення та суд встановлюють наявність або відсутність фактичних відомостей про факти, які в свою чергу мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. В другій частині цієї статті закріплено, що саме відноситься до джерел доказів: показання, речові докази, документи, висновки експертів.

В статті 73 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) під доказами розуміються будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [5].

Як видно, принципи відмінності у розуміння доказів в кримінальному процесі та господарському процесі відсутні. По суті – незалежно від форми судочинства – це дані, які підтверджують наявність або відсутність обставин, які мають значення для вирішення справи. Але різниться процес доказування, який створює відповідні процесуальні умови для вирішення справи шляхом винесення законного та обґрунтованого судового рішення. Спеціальні правила з доказування, визначених у процесуальних кодексах, враховують специфіку тих чи інших відносин, особливості встановлення і фіксації фактів, а також суб'єктного складу правовідносин.

Зокрема, тягар доказування має різне процесуальне значення у кримінальному та господарському судочинстві. У кримінальному процесі він покладається на сторону обвинувачення, при цьому діє принцип презумпції невинуватості, що виключає обов'язок підозрюваного або обвинуваченого доводити свою невинуватість. Натомість у господарському процесі сторони несуть рівний обов'язок доводити обставини, на які посилаються, що відповідає принципу змагальності, а також відображає відмінне – порівняно з кримінальним правом – розуміння категорії вини у цивільному та господарському праві.

Дослідження поняття доказів і доказування в працях вчених-процесуалістів є досить розвинутою. Зокрема, О.Т. Квіта, вказує, що судових докази дозволяють за допомогою відомих фактів можливо встановити невідомі. [6, с. 169]. М.А. Погорецький розуміє доказ у кримінальному провадженні як сукупність та єдність фактичних відомостей, які були отримані та зафіксовані у певній процесуальній формі, а також їх джерела, на основі яких суб'єкти, законом на яких покладає обов'язок з доказування, в результаті своєї діяльності встановлюють існування фактів та обставин, а також які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню та такі, що можуть бути визнані доказом судом або слідчим суддею [7, с. 15-16]. При цьому поняття доказу (доказування) принципово визначається не його пошуковою спрямованістю, а його призначенням – бути знаряддям обґрунтування встановленого [8, с. 232].

В кримінальному провадженні діють спеціальні суб'єкти, які збирають докази з дотримання спеціальної правової процедури, під загрозою їх відхилення за критерієм недопустимості в кримінальному провадженні (ст. 86 КПК України), а в господарському процесі обов'язок збирання та подання доказів покладений на самих учасників справи (ст.ст. 42, 74, 80 ГПК України).

Це положення ГПК України відповідає принципу змагальності господарського процесу закріпленого в статті 13 ГПК України, так як кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень і які мають значення для справи. При цьому кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій, а суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, тільки керує ходом судового процесу та роз'яснює у разі необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій.

Законодавство України не містить прямої заборони на використання матеріалів кримінального провадження при доказуванні у господарському судочинстві. Так само не вирішено питання про те, чи є докази, отримані з порушенням кримінального процесуального порядку, є допустимими в господарському процесі. Саме ця проблема виникає, коли, наприклад, документи, вилучені у підозрюваного без додержання кримінально-процесуальної процедури, використовуються згодом при доказуванні в господарській справі.

В цьому контексті не можна обійти питання допустимості доказів, яке у кримінальному провадженні розглядаються в рамках доктрини «плодів отруйного дерева», відомої з англо-саксонської системи права (fruit of the poisonous tree) [9], що значною мірою, хоч і не повністю, імплементована в положеннях ст. 87 КПК України: недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини. Проте господарському процесу така доктрина та відповідні процесуальні застереження не відомі, що відображається у більш широких можливостях для доказування в господарській справі.

При вирішенні цих питань мають значення положення статті 77 ГПК України: обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. При цьому в господарському процесі, на відміну від кримінального процесу, крім критеріїв належності та допустимості, ще застосовуються критерії вірогідності та достатності доказів (статті 76–79 ГПК України). Хоча в кримінальному процесі вірогідність і достатність також не можна ігнорувати, оскільки вони є невід'ємною складовою судового

розсуду при оцінці доказів, усе ж їх роль реалізується в іншому нормативному та процесуальному контексті, стандартах доказування та меті доказової діяльності. Зокрема, в господарському судочинстві суд має оцінити, чи утворюють надані докази логічну, повну та переконливу картину праввідносин між сторонами спору. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі виключає можливість обґрунтування вини на підставі лише вірогідності – будь-які сумніви тлумачиться на користь підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) відповідно до ч. 4 ст. 17 КПК. Крім того, при використанні матеріалів кримінального провадження у господарському процесі, особлива увага має бути приділена тому, що відповідні докази були зібрані в іншому процесуальному середовищі – з метою доведення складу кримінального правопорушення. До того ж, з урахуванням переважної розбіжності суб'єктного складу кримінального й господарського спору, існує ризик хибної інтерпретації фактів або автоматичного перенесення їх значення, що вимагає з боку господарського суду особливої процесуальної обережності.

Відправною точкою подолання проблем використання матеріалів кримінального провадження в господарському судочинстві є вирішення проблеми преюдиції – тобто обов'язковості фактів, установлених судовим рішенням, що набуло законної сили, в одній справі для суду при розгляді інших справ, як про це, зокрема, висловився КГС Верховного Суду у постанові від 23.05.2018 по справі № 910/9823/17 [10].

ГПК України в частині 6 статті 75 встановлює, що обвинувальний вирок суду в кримінальному провадженні або постанова суду, якою особу притягнуто до адміністративної відповідальності у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для господарського суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою.

При цьому частина 7 зазначеної статті вказує, що якщо йдеться про оцінку судом певного факту при вирішенні іншої справи, то така оцінка не є обов'язковою для господарських судів, а відповідно до частини 8 статті 75 ГПК України обставини, встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, виправдувальним вироком суду у кримінальному провадженні, ухвалою про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи господарським судом.

Преюдиціальне значення процесуальним законом надається саме обставинам, встановленим судовими рішеннями (в тому числі в їх мотивувальних частинах), а не правовій оцінці таких обставин, здійсненій іншим судом [11].

При цьому Верховний суд зауважує, що оцінка судами в інших справах законності чи незаконності певних дій особи в жодному разі не є преюдиційним фактом. У постановах від 02.07.2019 у справі № 48/340, від 03.07.2018 у справі № 917/1345/17, від 24.05.2018 у справі № 922/2391/16 та від 17.02.2021 у справі № 914/1257/18 (постанова Верховного Суду від 11.11.2021 у справі № 910/8482/18) [12].

Ще одним випадком використання матеріалів кримінального провадження в господарському судочинстві є перегляд справ у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами. Ці обставини можуть мати істотне значення для обґрунтування позовних вимог чи заперечень проти них, а також впливати на правильне та справедливе вирішення господарського спору.

Не вдаючись до детального аналізу правових наслідків вироку у кримінальній справі для розгляду господарської справи у контексті нововиявлених та виключних обставин, звернемо увагу на доказове значення матеріалів незавершеного кримінального провадження – як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду до моменту винесення вироку або постановлення ухвали про закриття кримінального провадження.

Йдеться, зокрема, про використання матеріалів кримінального провадження в господарському процесі в розрізі дій щодо витребування доказів у порядку статей 80, 81, 161, 234 ГПК України.

Тут варто зауважити, що порушення порядку розголошення відомостей досудового розслідування, встановленого статтею 222 КПК України, саме по собі не є безумовною підставою для автоматичного визнання відповідних матеріалів недопустимими доказами в господарському судочинстві. ГПК України не містить прямої норми, яка б забороняла використовувати такі матеріали лише через недотримання вимог кримінального процесу.

Суди господарської юрисдикції здійснюють оцінку доказів, виходячи з критеріїв, визначених статтями 76–79 ГПК України, зокрема – їх належності, допустимості, достовірності та достатності. У зв'язку з цим, сам факт порушення вимог ст. 222 КПК України може мати значення, але не є визначальним. Як видається, він повинен враховуватися судом у межах загальної оцінки доказів з урахуванням впливу такого порушення на можливість перевірити джерело доказу, права сторін, змагальність та інші процесуальні гарантії.

Складність із якою стикаються господарські суди при відповідному правозастосуванні може бути продемонстрована на прикладі висновку господарського суду в одній із справ, у якому, відмовляючи у позові про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні нерухомим майном зазначив, що «позивачем не подано доказів на підтвердження того, що на час розгляду справи спірний арешт нерухомого майна не виконує жодної забезпечувальної функції у кримінальному провадженні» [13]. Такий підхід господарського суду суперечливо перекладає на позивача обов'язок доводити відсутність функціонального зв'язку між арештом майна та кримінальним провадженням, що має характер негативного доказування. Це в практичному сенсі унеможлиблює захист права власності, особливо коли процесуальна інформація контролюється іншими суб'єктами провадження.

Показовою щодо проблем використання матеріалів кримінального провадження в господарському процесі є постанова Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 914/1979/18. У спорі про стягнення 3,9 млн грн за послуги із захоронення відходів відповідач посилався на те, що документи, які нібито підтверджують факт надання послуг, є результатом узгоджених протиправних дій посадових осіб сторін. Господарський суд першої інстанції відхилив ці доводи, вказавши на відсутність повідомлення про підозру та доказів фальсифікації. Апеляційний суд, виконуючи вказівки Верховного Суду, залучив до справи копії матеріалів кримінального провадження – протоколи допитів, ухвали слідчого, постанови про експертизи.

Позивач у касаційній скарзі вказував на порушення статті 222 КПК України – матеріали долучено без дозволу слідчого, отже, вони є недопустимими доказами. Верховний Суд частково погодився із цими аргументами: «Відповідно до частин 1, 2 ст. 77 ГПК обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Докази, одержані з порушенням закону, судом не приймаються», вказавши на те, що в матеріалах справи «відсутній дозвіл слідчого або прокурора на розголошення відомостей досудового розслідування у кримінальному провадженні». При цьому Верховний суд вказав, що «хоча у цій справі відомості щодо кримінального провадження були витребувані у відповідного управління поліції ухвалою суду від 01.06.2021, «однак з відповідного листа районного управління не вбачається, чи була отримана згода на розголошення відомостей досудового розслідування. Тобто суд апеляційної інстанції помилково врахував як доказ надані відповідачем копії матеріалів досудового розслідування у кримінальному провадженні» І хоча у підсумку Верховний суд зробив висновок, що суд апеляційної інстанції ухвалив оскаржувану постанову на підставі сукупності доказів, належність і допустимість яких не ставилась під сумнів, а тому помилкове врахування копій матеріалів досудового розслідування не вплинуло на правильність судового рішення» [14] цей приклад демонструє складність інтеграції матеріалів досудового розслідування у господарське провадження, зокрема щодо оцінки їх допустимості за умов недотримання процедури розголошення. При цьому видається необхідним враховувати, що обов'язок дотримання встановленого порядку (зокрема, отримання дозволу на розголошення) покладається саме на уповноважених осіб сторони обвинувачення (слідства), а не на учасника господарського процесу, який посилається на такі матеріали. Перенесення тягаря відповідальності за процесуальні порушення слідства на сторону спору може призводити до необґрунтованого обмеження права на захист або спотворення змагального характеру процесу.

Показовими щодо практики залучення матеріалів кримінального провадження до господарського процесу є також ухвали Господарського суду Черкаської області від 04.03.2020 у справі № 925/1500/17 [15] та Господарського суду Волинської області від 28.02.2023 у справі № 903/956/22 [16]. У першій справі суд зобов'язав відповідний підрозділ Національної поліції надати матеріали кримінального провадження, зокрема протоколи вилучення документів, ухвали слідчих суддів, інформацію про допити, призначення експертиз, повідомлення про підозру тощо. У другій справі суд, керуючись статтями 80, 81 ГПК України, ухвалив витребувати копії матеріалів кримінального провадження, засвідчені уповноваженим суб'єктом: висновки експертів, протоколи оглядів, постанови у справі.

Ці приклади демонструють не лише потенціал використання таких матеріалів як доказів, а й ризик практиці щодо належного оформлення та оцінки їх допустимості. Наявні ризики формального підходу до витребування й долучення таких матеріалів можуть зумовити як процесуальні зловживання, так і порушення принципу рівності сторін у процесі доказування у господарському процесі. Разом із тим має бути враховано, що жодна слідча (розшукова) дія не створює автоматичного презюмування істинності факту, якщо цей факт не був перевірений у рамках змагального процесу.

Показовим щодо використання матеріалів кримінального провадження є рішення Господарського суду Одеської області від 12.02.2024 у справі № 916/4130/23 за позовом прокуратури в інтересах Одеської міської ради. Суд послався на матеріали кримінального провадження № 42022163040000081 від 12.12.2022, зокрема, на результати огляду об'єкта забудови, проведеного 26.01.2023 на підставі

ухвали слідчого судді, у присутності представників міських органів влади. Встановлені у кримінальному провадженні фактичні обставини були враховані судом як докази порушень у сфері забудови [17]. Водночас постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 14.05.2024 рішення частково скасовано. Апеляційний суд, переглядаючи справу, не послався безпосередньо на зазначені матеріали кримінального провадження, обґрунтовуючи свої висновки іншими доказами [18].

Аналіз наведених судових рішень свідчить, що господарські суди при вирішенні спорів іноді враховують матеріали кримінального провадження – зокрема протоколи допитів, показання свідків, постанови та інші документи. Однак використання таких доказів викликає питання щодо їх допустимості, особливо у випадках, коли кримінальне провадження ще не завершено й обвинувальний вирок суду не набрав законної сили.

Обговорюючи ці питання, не можна не звернути увагу, що в поточній юридичній практиці спостерігається явна асиметрія доступу до матеріалів кримінального провадження. Органи прокуратури як єдина система мають інституційний доступ до матеріалів кримінального провадження, що дає можливість прокурорам, які діють в інтересах держави в цивільному чи господарському процесі [19], використовувати ці матеріали незалежно від того, чи є вони водночас процесуальними керівниками у відповідному кримінальному провадженні. У результаті прокурори значно частіше застосовують такі документи як докази у господарських спорах, тоді як приватні учасники фактично позбавлені рівноцінних процесуальних механізмів для їх отримання.

Відповідно до принципу пропорційності цю проблему можна значною мірою вирішити шляхом надання інституту витребування доказів судом певної обов'язковості для органу досудового розслідування, без втручання у зміст провадження, але з урахуванням принципу справедливого суду.

Зокрема, з огляду на практичну необхідність використання окремих матеріалів кримінального провадження в господарському процесі, доцільним видається нормативне закріплення процесуального механізму, який би дозволяв господарському суду витребувати такі документи у випадках, коли вони мають істотне значення для правильного вирішення спору на підставі ухвали, яка має бути обов'язковою для розгляду відповідним органом досудового розслідування або прокуратурою.

Щоб забезпечити реальну ефективність механізму та процесуальну справедливість, варто передбачити, що відмова в наданні матеріалів кримінального провадження може бути оскаржена зацікавленою особою до слідчого судді в порядку, аналогічному до передбаченого статтями 303 КПК України. Такий підхід не порушуватиме функціональну незалежність господарського суду, гарантуватиме рівність сторін у доступі до доказів, запобігатиме вибірковому застосуванню ст. 222 КПК лише на користь однієї зі сторін (зазвичай – прокурора).

Разом із тим, протоколи слідчих (розшукових) дій – зокрема допитів, оглядів, обшуків, вилучень, впізнання – фіксують процесуальні дії, здійснені у межах кримінального провадження з дотриманням процедури, встановленої КПК України. По-перше, протокол слідчої дії сам по собі не гарантує достовірності відображеної в ньому інформації, якщо вона не була перевірена судом у межах кримінального провадження (через дослідження, змагальний процес, можливість заперечень, оцінку правомірності дій). На відміну від вироку суду, який має преюдиційне значення, слідчі документи – лише одностороння фіксація процесуальної дії. По-друге, безконтрольне використання протоколів слідчих дій у господарському процесі може порушити змагальність, оскільки сторона, яка не є учасником кримінального провадження, не мала змоги впливати на хід дій або оскаржити їх процесуальну правомірність. Тому допустимість таких доказів у рамках іншої юрисдикції, зокрема господарського судочинства, потребує окремої оцінки.

Впровадження зазначених механізмів, як видається, сприятиме не лише підвищенню якості розгляду господарських спорів, а й зміцненню довіри до судової системи в частині забезпечення процесуальної рівності сторін та ефективного доступу до правосуддя.

Висновки. Використання матеріалів кримінального провадження в господарському процесі є не лише допустимим, але й у багатьох випадках необхідним для повного та об'єктивного розгляду справи. Водночас це потребує суворого дотримання критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності доказів.

Загалом у господарському судочинстві не сформовано однозначного підходу до оцінки таких матеріалів, що створює ризик неоднакового застосування закону. Проблемним також є покладення на сторону спору обов'язку доводити відсутність зв'язку між діями в межах кримінального провадження та предметом господарської справи. Такий підхід може мати наслідком непропорційне обмеження права на захист.

У цьому контексті використання матеріалів кримінального провадження має здійснюватися у випадках, коли відповідні докази не можуть бути отримані іншим способом, а також у межах процесуальних гарантій і з урахуванням змагального характеру господарського процесу. Подальші наукові розвідки у цій сфері мають бути спрямовані на напрацювання чітких критеріїв оцінки таких доказів та законодавче уточнення механізмів їх допустимості.

Реалізація критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності доказів потребує уточнення ГПК України та КПК України щодо надання господарському суду повноважень щодо витребування окремих доказів з кримінального провадження у господарських справах. Зокрема, положення ст. 81 ГПК України доцільно доповнити правилом: «У разі якщо суд визнає за необхідне витребувати як докази документи, що містяться у матеріалах кримінального провадження, або їх копії, суд постановляє ухвалу про витребування таких матеріалів у органу досудового розслідування або прокуратури. Така ухвала підлягає обов'язковому розгляду, а адресат зобов'язаний надати витребувані документи або надати обґрунтовану письмову відмову з посиланням на положення КПК України. У разі відмови у наданні матеріалів, зацікавлена особа має право оскаржити таку відмову в порядку, передбаченому статтею 303 КПК України.

Протоколи слідчих (розшукових) дій, складені в межах кримінального провадження, не можуть визнаватися доказами в господарській справі, якщо такі протоколи не були предметом оцінки судом у кримінальному процесі. Оцінка таких протоколів здійснюється господарським судом з урахуванням завдань господарського судочинства, процесуальних прав сторін, а також того, що сторони господарського спору могли не брати участі у відповідних слідчих діях та не мали процесуальної можливості впливати на їх зміст або оскаржити порядок їх проведення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20231106#Text>.
2. Годованюк М. Документи – матеріали кримінального провадження», від 11.06.2013 URL: <http://surl.li/tiqqr>.
3. Сезонов В.С. Поняття документа в юриспруденції. *Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety*. 2021. No 3 (82). URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/515/406>.
4. Про інформацію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/conv#n16>.
5. Господарський процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 6, ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
6. Квіта О.Т. Доказ в господарському процесі: поняття та предмет. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. С. 169–172. URL: <http://surl.li/tiqwm>.
7. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.
8. Рибалка О. Теоретичні засади доказування в кримінальному. 2020. С. 281–284. URL: <http://surl.li/tiqvd>.
9. Яновська О. Доктрина заборони використання «плодів отруйного дерева» та винятки з неї: судова практика Великої Палати Верховного Суду в кримінальних провадженнях. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1031589>.
10. Постанова Верховного Суду (Касаційний господарський суд) від 23.05.2018 р. у справі № 910/9823/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411315>.
11. Уркевич В. Докази і доказування в господарському процесі: практика Верховного Суду. 21 лютого 2023 року, м. Київ. URL: <http://surl.li/tiqzw>.
12. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду України від 11.11.2021 № 910/8482/18(910/4866/21). URL: <http://surl.li/tiqzm>.
13. Рішення Господарського суду Запорізької області від 13.05.2025 у справі № 908/3163/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127742453>.
14. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду України від 06.07.2022 № 914/1979/18. URL: <http://surl.li/tirct>.
15. Ухвала Господарського суду Черкаської області від 04.03.2020 № 925/1500/17. URL: <http://surl.li/tirdf>.
16. Ухвала Господарського суду Волинської області від 28.02.2023 № 903/956/22. URL: <http://surl.li/tirdl>.
17. Рішення Господарського суду Одеської області по справі № 916/4130/23 від 12.02.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117141912>.
18. Постанова Південно-західного апеляційного господарського суду від 14.05.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119209739>.
19. Подцерковний О.П., Будурова Г.М. Гофман О.Р. Щодо представництва інтересів держави в суді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024/7. С. 201–205.